

De ontmoeting

Over de dialoog tussen client
en begeleider in opstellingenwerk

Eelco de Geus

Hij lijdt aan depressieve perioden. Zijn vader is vroeg gestorven, en er is een groot verlangen naar verbinding met hem. Waar hij ook zoekt, hij vindt hem niet. Terwijl hij vertelt dwalen mijn gedachten af. Naar mijn eigen vader, die niet zo lang geleden stierf. Terwijl ik kort mijn eigen gemis aanraak, en hem daarin ontmoet, kijken we elkaar aan, zijn een tijdje stil. Vervolgens kiest hij een representant, brengt hem naar een plaats in de ruimte, en stelt zichzelf in verhouding tot hem op. Het is een roerend beeld, de man die achter zijn vader staat en alleen zijn rug ziet, de vader die in de verte staart, onbereikbaar, geheel in een andere wereld.

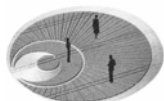
Hijzelf huilt kort, dan zakt zijn hoofd naar beneden en staart hij voor zich op de grond. Ik vraag een deelneemster voor hem gestrekt op de grond te gaan liggen, zodanig dat zij zijn blik vangt. Hij kijkt een tijdje naar haar, dan heft zijn hoofd zich langzaam op en met een andere energie kijkt hij weer in de richting van zijn vader. Ik draai de representant van zijn vader om, en laat hem voor het eerst in de opstelling naar zijn zoon kijken. Hoewel het een enigszins warm contact is, is de vader onmachtig om zijn zoon als zijn kind te zien en te ontmoeten. Ik vraag de zoon naar de vrouw die op de grond ligt te wijzen en tegen zijn vader te zeggen: 'kijk, dat staat tussen ons in, kijk alsjeblieft, zodat het ons kan weer verbinden'. Vader heeft er veel moeite mee, maar als hij uiteindelijk op verzoek van zijn zoon kijkt, wordt hij zwaar en moe en wil naast de vrouw op de grond gaan liggen. Daar komt hij tot rust, en hij sluit bijna direct de ogen. De zoon heeft tranen in zijn ogen, als hij naast zijn vader op de grond gaat zitten en zijn vaders hand pakt. De representant van vader kijkt hem aan, lacht, zegt dat het op die plek goed met hem gaat, dat zijn zoon een grote plaats in zijn hart heeft, en dat hij vrij is om zich in de richting van het leven te bewegen.

En vader bedankt de zoon, dat hij iets heeft vertegenwoordigd dat voor vader belangrijk was, en dat hij dat nu verder zelf kan doen. Na een tijdje staat de zoon op, draait zich om en kijkt opgelucht in de richting van het leven.

Ik kom er niet onderuit: ik voel me rijk en helder na deze opstelling, en het is me onduidelijk waar het verhaal van deze man eindigde en het mijne begon. Maar het maakte niet uit, op één of andere manier was het voor ons allen, ook de andere deelnemers, nodig.

Deze opstelling is één van de vele voorbeelden, waarin het thema van de cliënt sterk resoneert met een thema van mij als opsteller. Die resonans leek de opstelling in zijn geheel te begeleiden, want de rustige en verdichte kracht die tijdens dit proces voelbaar was, ontstond naar mijn gevoel niet in de techniek van de opstelling, niet in het thema van de man alleen, of in de vaardigheid van mij als opsteller: ze ontstond in de ontmoeting tussen twee mannen die hun vaders missen, en tussen een aantal andere deelnemers in deze groep, die het gemis van een gestorven ouder kennen.

Het zijn dit soort ontmoetingen, die mij bezighouden. In de uitwisselingen die ik tot nu over het werk met familie- en organisatieopstellingen heb met collega's, wordt gesproken over de meest uiteenlopende thema's, die allen zeer boeiend zijn en waar we gezamenlijk veel van leren; opstellingstechniek, dynamieken in opstellingen, schuld en onschuld, daders en slachtoffers, meerlagigheid in opstellingen, ordeningen in families en organisaties, specifieke

thema's als psychose, trauma, adoptie, incest, relaties tussen man en vrouw, verdeckte opstellingen.. enzovoort. We spreken er met elkaar over, alsof wij vanuit een neutrale positie kijken naar het werk wat we doen. Wat er echter gebeurt in de ontmoeting tussen de opsteller en de cliënt, welke uitwisseling daar plaatsvindt en hoe dat het opstellingenwerk mede begeleid, beïnvloedt en kleurt, daar was tot op heden weinig aandacht voor. Het lijkt mij een belangrijk thema, daar het zowel een grote invloed heeft op de positieve uitwisseling (begrip, ruimte, harmonie) als op negatieve uitwisseling (strijd, kritiek en ontevredenheid) tussen opsteller en cliënt. Daarin is de ontmoeting tussen een opsteller en een cliënt essentieel voor het verdere verloop van het proces, net zoals dat het geval is tussen therapeut en cliënt, organisatieadviseur en organisatie, facilitator en groep, leraar en leerling.

Bert Hellinger schreef over deze ontmoeting een verhaal over een leraar en een leerling. Een deel van dit verhaal gaat als volgt:

Een leerling vraagt aan zijn oude leraar: "Hoe krijgt u het voor elkaar om mensen te helpen? Vele mensen komen naar u toe en vragen uw advies en als ze vertrekken voelen zij zich beter, terwijl u slechts weinig van hun levens en beslommeringen weet".

De leraar antwoordt: "Als iemand de moed verliest en niet verder wil, dan heeft het probleem slechts zelden met een gebrek aan kennis of wijsheid te maken. Het probleem is eerder veiligheid wensen, daar waar moed vereist is en het zoeken naar vrijheid daar waar dat wat nodig is geen keuze overlaat. En zo draait de mens haar kringetjes. Een leraar weerstaat schijn en illusies. Hij vindt zijn centrum en wacht op een behulpzaam woord, als een schip met de zeilen gehesen wacht op een zuchtje wind. Als iemand komt om hulp, dan wacht de leraar daar waar de bezoeker zelf heen moet gaan, en als een antwoord komt, dan komt het voor beiden, want beide zijn luisteraars."

En dan voegt de leraar eraan toe: "Wachten in het centrum is vrij van elke moeite".

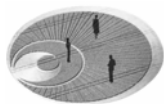
Uit: Stille in het Midden, Hellinger, B., Het Noorderlicht, Groningen 2002

De ontmoeting van twee werelden

Als opsteller en cliënt elkaar ontmoeten, is dat een ontmoeting tussen twee werelden. Beide werelden zijn tot stand gekomen op grond van beider levenservaringen, en de criteria, waarden en normen die beiden daaruit ontwikkeld hebben. Beide, opsteller en cliënt hebben een eigen familieachtergrond, een eigen lottbestemming, hun eigen pijn, hun eigen visies op dat wat werkzaam en goed is. Dat beide werelden zich van elkaar onderscheiden is duidelijk. Het is in het onderscheid tussen beide werelden, dat een toegang wordt gezocht tot nieuwe beelden, die een verrijkende, wellicht oplossende waarde hebben. Dit onderscheid bevindt zich niet in de wereld van de een, of de wereld van de ander, maar juist in de ruimte daartussen. Het opstellingenwerk vindt dan ook plaats in de ruimte tussen opsteller en cliënt, een ruimte die qua mogelijkheden en qua grenzen gedefinieerd is door beider achtergronden en de interactie daartussen.

De invloed van de groep

De aanwezige groep deelnemers, waaruit representanten gekozen worden die als belangrijkste gids dienen voor het verloop van de opstelling, heeft natuurlijk een zeer grote invloed op de invulling van de ruimte tussen opsteller en cliënt. De groep en zijn of haar representatie en dynamiek verlegt de grenzen van de ruimte, en opent nieuwe mogelijkheden daarbinnen, die

tussen opsteller en cliënt alleen niet zichtbaar zouden worden. Toch ligt de nadruk uiteindelijk weer op datgene wat tussen opsteller en cliënt mogelijk is: ook dat wat in de groep, in de groepsdynamiek en in de representanten naar voren komt, wordt uiteindelijk al dan niet door de opsteller 'gezien', 'aangenomen' en als informatie gebruikt. Daarmee blijft de uiteindelijke 'werkruimte' tussen opsteller en cliënt toch gedefinieerd door de opsteller en hangt weer in hoge mate af van zijn of haar achtergrond, visie, grenzen en mogelijkheden.

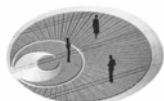
Ruimte

Toegang krijgen tot de ruimte, waarin de verschillen tussen opsteller en cliënt als bron van informatie kunnen worden benut, vraagt om verschillende vaardigheden en bewegingen. Ten eerste is het belangrijk, dat de opsteller zijn of haar waarneming zover kan terugnemen, deze zo min mogelijk gekleurd is door het eigen perspectief. Men dient naar een plek te gaan, van waaruit men uit een buitenperspectief de fenomenen die zich tonen bij de cliënt en in de opstelling kan waarnemen. Dat weerklinkt in zinnen als: "Ik besef dat jouw wereld anders is dan de mijne, en dat er veel is dat ik niet weet en niet kan weten". "Wat voor jou goed is, staat los van wat in mijn ervaring goed is", "Ik vertrouw erop dat jij weet wat klopt voor jou en je er het juiste mee zult doen", "Ik trek me terug en kijk, zonder oordeel of verwachting". Daarmee beweegt de opsteller vanuit zijn eigen ruimte naar een tussenruimte. Om de cliënt daar te kunnen ontmoeten is het nodig dat ook de cliënt vanuit zijn eigen ruimte enigszins afstand neemt van persoonlijke waarden, normen, gevoelens, ideeën, verwachtingen, en vanuit een buitenpositie kan kijken naar dat wat zich als nieuw aandient. Zinnen die daarbij klinken zijn: 'Ik ben aan mijn grenzen van zelfbepaling, ik sta open voor dat wat ik niet weet, wat er nog meer is'. 'Ik besef dat ik onderdeel ben van iets groters, dat mij beïnvloedt, dat ik niet ken en niet kan sturen'. 'Ik trek me terug uit mijn verhaal, en sta open voor dat wat zich in deze ontmoeting vandaag nieuw wil tonen'. Zo komen opsteller en cliënt in de ruimte die tussen hen tweeën is, waar het aanvankelijk stil is en waar de openheid en ontvankelijkheid voor het onverwachte heerst.

Hoe stil is het midden?

In opstellingenland wordt deze plek ook wel 'het midden' of 'het stille midden' genoemd. De betekenis die men daar vaak aan geeft, is die van een neutrale plek waar 'de waarheid' of 'een waarheid' zich kan tonen, die geheel onafhankelijk is van opsteller, cliënt of groep. Dit 'midden' heeft echter de mogelijkheden en de grenzen, die eerder al werden genoemd. Daarom is het midden nooit helemaal stil, en klinkt op de achtergrond ergens toch de muziek van het leven van de opsteller, het leven van de cliënt, en het leven van de deelnemers in de groep.. De tussenruimte wordt bepaald door de hypothesen van opsteller en cliënt en wat daarbinnen gezien en aangenomen kan worden. De vaardigheid van de opsteller, om zowel de eigen hypothesen telkens weer los te laten en open te staan voor nieuwe mogelijkheden, alsmede zijn of haar vaardigheid om de hypothesen die de cliënt heeft voor verandering vatbaar te maken, draagt enorm bij aan de vergroting van de ruimte, waarin gewerkt kan worden en het onbekende zich kan aandienen. Toch eindigt elke opstelling binnen de grenzen van de uiteindelijke hypothesen die opsteller en cliënt hebben.

Teleurgesteld zou men nu de heiligheid van stille middens in opstellingen in twijfel kunnen trekken. Er gloort echter iets nieuws aan de horizon als we, voorbij aan deze mogelijke teleurstelling, de achtergronden, gevoelens en hypothesen van opsteller en cliënt als belangrijke bron van hulp en als instrument voor het opstellingswerk kunnen zien.

De achtergrond van de opsteller

De opsteller staat in zijn werk met cliënten met beide benen geworteld in zijn of haar eigen achtergrond. Hij of zij heeft specifieke levenservaringen, van waaruit belangrijke overtuigingen, criteria, waarden en normen zijn gevormd. Het zijn deze ervaringen en overtuigingen, bewust en onbewust, die de opsteller ertoe gebracht hebben zijn of haar werk met cliënten te doen, en ze vormen dus de basis voor zijn of haar werk. Sterker nog, ze zijn de motor van het werk van de opsteller. Als snaren op een muziekinstrument vormen ze het referentiekader van de opsteller, dat de resonantieruimte vormt voor de vraag van de cliënt. Als een cliënt een bepaalde vraag inbrengt, resoneren eerst de representanten mee in hun waarnemingen. Uiteindelijk zijn het de beelden van de opstellingen, in combinatie met de vraagstelling van de cliënt en de waarnemingen van de representanten, die de snaren van de opsteller in beroering brengen, en van waaruit het uiteindelijke muziekstuk wordt gespeeld. In deze interactie tussen opsteller, cliënt en groep, kunnen de mooiste klanken naar voren komen, die elk van hen alleen nooit zou kunnen maken, of zou kunnen waarnemen.

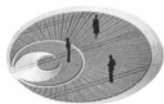
De eigen familie- en cultuurachtergrond van de opsteller zijn daarbij natuurlijk van grote invloed en mogen dat ook zijn; ook die bepalen de stemming en de klankkleur van de snaren die meeresoneren in het opstelingswerk.

Wellicht is het deze achtergrond van de opsteller, die maakt dat hij of zij ook bepaalde cliënten en vragen aantrekt, en daarin in de loop van zijn of haar ontwikkeling verandering ziet: de toenemende levens- en werkervaring van de opsteller verrijkt het scala aan mogelijke resonanties in zijn of haar ziel, en heeft zijn weerslag op de mensen die door hem of haar aangetrokken worden. Wellicht voelen cliënten van een opsteller aan of deze op de frequenties kan meeresoneren, die hun vraag of thema recht doet en verrijken kan.

De ontmoeting tussen opsteller en cliënt is daarom een uitwisseling van tonen waarin nieuwe resonanties en harmonieën tot stand kunnen komen, die zonder die ontmoeting niet mogelijk waren geweest, en die dus ook voor beiden uiteindelijk nieuw zijn.

Daar de achtergrond van de opsteller hiermee tot belangrijke basis en voedingsbron van zijn werk wordt verheven, dient het belang van een groot bewustzijn en een voortdurende bereidheid tot persoonlijke groei van de opsteller hier benadrukt te worden. De opsteller mag zijn achtergrond gebruiken in de ruimte waarin hij de cliënt ontmoet; de vraag is echter of de opsteller deze achtergrond op een wijze en met een mate van bewustheid kan inzetten, en deze waar nodig kan terugnemen, om optimale klankvorming mogelijk te maken.

Om in de metafoer van muziek te blijven: waar mensen samen spelen, ontstaat iets moois en iets nieuws, als ieder meespeelt op zijn gepaste plaats. Terugnemen is daarin de grootste kunst. Het zichzelf ten dienste van het grotere geheel stellen, het afstemmen, het luisteren naar de kwaliteit van dat wat ontstaat in de tussenruimte tussen de muzikanten, en het terugnemen van het ego zijn de voorwaarden voor het ontstaan van de juiste klankkleur en harmonieën.

De uitkomst van de ontmoeting

Er zijn in grote lijnen twee mogelijke uitkomsten van de ontmoeting tussen opsteller en cliënt. De eerste is er een van vertrouwen en een bereidheid om af te stemmen en te volgen. Deze uitkomst is de voorwaarde voor het openen van de tussenruimte waarin nieuwe klanken hoorbaar worden. In de dynamiek tussen opsteller, cliënt en groep betekent dat een sfeer met een klankkleur die gekenmerkt wordt door zinnen als:

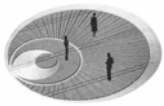
Jij begrijpt mij
Ik vertrouw jou
Ik ken je wijsheid toe
Ik volg je
Ik neem het van je aan

De andere uitkomst is daarvan het tegenovergestelde. Ze kenmerkt zich tot een inperking van de ruimte tussen cliënt, opsteller en groep, en heeft in tot gevolg dat er een machtsdynamiek ontstaat, die het laatste restje mogelijke werkruimte met een sluier bedekt. In deze dynamiek is het nieuwe, het onverwachte niet meer mogelijk. Deze uitkomst weerklinkt in de diepte in zinnen als:

Jij begrijpt mij niet
Ik wantrouw je
Ik erken jouw wijsheid niet
Ik volg je niet en neem het niet van je aan
Totdat je anders hebt bewezen

Als deze dynamiek ontstaat zijn opsteller en cliënt gevangen in hun projecties, die zich baseren op hun beider achtergronden, en overgedragen worden op de ander. Soms is dit principe van overdracht (projecties van de cliënt op de therapeut) en tegenoverdracht (dat wat de therapeut als reactie daarop vanuit zijn eigen verleden op de cliënt projecteert) in lichte mate aanwezig en werkt ze sterk verhuld. Het toont zich in verborgen weerstanden, en onbewuste pogingen tot manipulatie van de ander. Als overdracht en tegenoverdracht echter een heftig karakter hebben, uiten ze zich in patstelling, strijd of conflict, en maken ze het opstellingenwerk onmogelijk of doen het reeds gedane werk teniet.

Deze dynamiek toon zich soms ook op een verhulde manier, namelijk als een sterke voorkeur voor bepaalde cliënten, of een sterke aantrekkingskracht, tot verliefdheidsgevoelens toe. Ook in deze op het eerste gezicht positieve gevoelens naar elkaar, is de uitkomst van de relatie in de diepte gebaseerd op machtsspel en manipulatie. Opsteller en/of cliënt hebben dan iets van elkaar nodig, en ook dan ligt de sluier over de werkruimte, die opstellingenwerk onmogelijk maakt of sterk beperkt.

Toen ik begon als opsteller, merkte ik dat ik in groepen een sterkere voorkeur voelde voor het werken met oudere vrouwelijke cliënten. Ik werkte regelmatig als eerste met hen, en des te complexer hun vraagstelling, des te meer ik me voelde uitgedaagd om juist met hen te werken. Vaak echter liep het werk met deze cliënten vast. Toen ik dit vaak genoeg had meegemaakt om in mezelf op zoek te gaan naar de oorzaak van mijn neiging om op de cliënten te focussen, die blijkbaar zinvol werk behoorlijk in de weg stond, realiseerde ik me dat ik ergens door hen geraakt werd in mijn verleden met mijn eigen moeder, die psychologische moeilijkheden had, en waar ik als kind erg mijn best had gedaan om haar te begrijpen en te helpen, in een verlangen contact met haar te krijgen. Aan dit persoonlijke thema heb ik vervolgens op verschillende manieren gewerkt, onder meer ook door het zelf in te brengen als vraag voor een eigen opstelling. De opsteller die mij in mijn vraag begeleidde, stelde iemand op die deze cliënten vertegenwoordigde, iemand achter haar die mijn moeder vertegenwoordigde en mij tegenover hen. Ik voelde de aantrekkingskracht tot de representant van de cliënten tegenover me. Pas toen de opsteller deze representant weghaalde en ik daardoor oog in oog stond met mijn moeder, voelde ik het verdriet en gemis naar haar toe. In de opstelling kon ik vervolgens naar de representant van de cliënten kijken, zien dat ze iemand anders is dan mijn moeder en mijn gevoelens in plaats van op hen op mijn moeder richten. Sinds die opstelling veranderde mijn houding naar mijn cliënten in seminars aanzienlijk. Mijn voorkeur voelde ik nog wel, maar leidde niet meer tot de predoccupatie van daarvoor. Sindsdien werk ik veel vrijer met deze cliënten, en is er weersprake van een gezonde resonantie in de opstellingen.

Beseffend dat de achtergrond van de opsteller een belangrijke rol speelt in de wijze waarop hij of zij opstellingen begeleidt, en een wezenlijke factor is in de ruimte die ontstaat voor het werk met cliënten, ofwel de inperking daarvan, kunnen we vaststellen dat iemand die opstellingen begeleidt zijn of haar eigen ontwikkeling zeer toegewijd dient te zijn.

Het verwerken van eigen trauma's, het vinden van een goede balans in het eigen leven, ook in relatie met anderen, het onderzoeken van de eigen 'gevoelige snaren' en daar bewust mee om kunnen gaan, het kunnen vaststellen van overdracht en tegenoverdracht (verstrikking) en daar effectief op kunnen reageren, zijn zo de elementen waar de opsteller in zijn of haar ontwikkeling als opsteller mee geconfronteerd wordt of dient te worden, en die hem of haar kunnen helpen de werkruimte te verruimen en te verdiepen.

Naar mijn idee zou in de huidige opleidingen voor familieopstellers daar meer aandacht aan gegeven moeten worden. Niet dan men deze levenslange ontwikkeling in een opleiding kunt vatten, maar men kan wel een bewustzijn rond deze punten bewerkstelligen, hetgeen een toewijding van de opsteller aan de eigen ontwikkeling bevordert.